

სსიპ იაკობ გოგებაშვილის სახელობის
თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ხელნაწერის უფლებით

ეკა კობიაშვილი
ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა
საქართველოში XIX საუკუნის I ნახევარში
სპეციალობა: ისტორია

ისტორიის დოქტორის (1004) აკადემიური
ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი
დისერტაციის

ავტორ ე ფ რ ა ტ ი

თელავი
2018

ნაშრომი შესრულებულია სსიპ იაკობ გოგებაშვილის
სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის
დეპარტამენტში

სამეცნიერო ხელმძღვანელები: **თეიმურაზ ვახტანგიშვილი**
ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი
მალხაზ ცირეკიძე
ისტორიის დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი

შემფასებლები: **დოდო ჭუმბურიძე**
ისტორიის მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი
ლევან ჯიქია
ისტორიის დოქტორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2018 წლის _____
საათზე, სსიპ იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა
ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე. კორპუსი---
-- აუდიტორია-----.

მისამართი: 2200, თელავი, ქართული უნივერსიტეტის ქუჩა №1.
ტელ.: +995 350 27 24 01

დისერტაციის გაცნობა შეიძლება თელავის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკასა და ვებ-გვერდზე:
<http://tesau.edu.ge>

სადისერტაციო საბჭოს სწავლული მდივანი, ფილოლოგიის
დოქტორი, პროფესორი: **ნინო კოჭლოშვილი**

სადისერტაციო ნაშრომის ზოგადი დახასიათება

საკვლევი პრობლემის აქტუალურობა: რუსული მმართველობის წინააღმდეგ XIX-XX საუკუნეებში მიმდინარე ქართველი ერის განმათავისუფლებელი ბრძოლის კვლევა ქართული ისტორიოგრაფიის უმნიშვნელოვანესი პრობლემაა. ჯერ კიდევ მეფის რუსეთის ისტორიკოსები სწავლობდნენ აღნიშნულ საკითხს, მას არც საბჭოთა თუ პოსტსაბჭოურ ხანაში მოკლებია ინტერესი. მიუხედავად მრავალფეროვანი საისტორიო და წყაროთმცოდნეობითი ლიტერატურისა, საკითხის სრულად შესწავლა, სამწუხაროდ, ბოლომდე ვერ მივიდა. რუსი ისტორიკოსებიც და ქართველი ავტორებიც, ძირითად აქცენტს სოციალურ პრობლემებზე აკეთებდნენ, ანტირუსული გამოსვლების მთავარ მიზეზად სოციალური მდგომარეობის გამწვავებას, ან რუსი მოხელეების დაუდევარ ქმედებებს ასახელებდნენ, მთავარი კი - ეროვნული საკითხი, მიჩქმალული იყო. ბევრი მეცნიერის შეხედულება და მოვლენების შეფასება იდეოლოგიურ კლიშეს ვერ სცილდებოდა, პოსტსაბჭოთა ხანაშიც, ხშირად ინერციით გრძელდება ძველი თვალსაზრისების გადმოტანა. ამასთანავე, ზოგიერთი მოვლენის დეფინიცია სხვადასხვა ავტორის მიერ განსხვავებულად ხდება, რაც საკვლევი პერიოდის ახლებურად გააზრების ინტერესს ზრდის.

ნაშრომის ძირითადი მიზანი. სამეცნიერო ნაშრომი ძირითად მიზნად ისახავს პირველწყაროების საშუალებით, საარქივო მასალისა და სამეცნიერო ლიტერატურის დამუშავება-შეჯერების საფუძველზე შეისწავლოს XIX საუკუნის I ნახევარში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, გამოავლინოს მისი თავისებურებანი, დაადგინოს ამ მოვლენების მიზეზები, მიზნები და შედეგები, და ბოლოს, შეაფასოს მათი როლი და ადგილი ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და ისტორიული განვითარების მთლიან პროცესში.

ქრონოლოგიური ჩარჩო. შესასწავლად აღებული მოვლენების ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს სწორედ იმ

მნიშვნელოვან პერიოდს (1802-1841), როდესაც ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ფართოდ გაიშალა მთელი საქართველოს მასშტაბით, ის იქცა საერთო-კავკასიურ ანტი-რუსულ გამოსვლად და მოსახლეობის მრავალფეროვანი სოციალური, ეთნიკური თუ კონფესიური მასა მოიცვა. ეს მნიშვნელოვანი პერიოდი იყო რუსეთის იმპერიის კავკასიური პოლიტიკის ისტორიაში და ქართველმა ხალხმა დიდი წინააღმდეგობა გაუწია მფარველად და დამხმარედ მოვლენილ მეზობელ ქვეყანას, თუმცა, ვერ შეძლო დასახული მიზნის მიღწევა, ვერ იხსნა თავი კოლონიური უღლისაგან.

სამეცნიერო სიახლე. სამეცნიერო ბრუნვაში პირველადაა შემოსული ახალი წყაროები, საარქივო დოკუმენტები, ქართული და უცხოური პერიოდული პრესის მასალები, უცხოელ ავტორთა გამოკვლევები; პირველად ითარგმნა და ახალი კონცეპტუალური დასკვნების გაკეთების საფუძველად იქცა რუსი სამხედრო ისტორიკოსების ნაშრომები. ქართველი ხალხის ყველა გამოსვლა ერთ მთლიან პროცესად, რუსეთის წინააღმდეგ წარმოებულ ერთიან, მრავალწლიან ომად გაიზარება. პირველად შემოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ახალი დეფინიციები, მოვლენების განსხვავებული შეფასება. ყველა აჯანყება, რომელიც 1802-1841 წლებში მოხდა, ძირითადი ნიშნით ერთანეთს ემსგავსება. ეს არის: 1. მათში ხალხის ფართო მასების (სოციალური ფენების, განსხვავებული ეთნიკური და რელიგიური ნიშნის) ჩაბმულობა; 2. აჯანყებათა ფართო ლოკალიზაცია: ისინი ერთ ადგილზე იწყებოდა, მაგრამ მოიცავდა საერთო-ქართულ და კავკასიურ არეალს; 3. ყველა მათგანი მიზნად დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას ისახავდა და ყველა აჯანყების დროს წამოყენებული იყო მომავალი მონარქის კანდიდატურა; 4. ყველა აჯანყება იყო ფაქტობრივი ომი, უთანასწორო შერკინება სახალხო-პატრიოტული ტიპის, ნაკლებად ორგანიზებულ და შეიარაღებული ლაშქრისა რუსეთის ორგანიზებულ სამხედრო ნაწილებთან, რასაც რუსი სამხედრო

ავტორების მიერ აღწერილი ამ აჯანყებათა დეტალებიც კარგად აჩვენებს. 5. ყველა აჯანყების დროს გათვალისწინებული იყო საერთაშორისო ვითარება, აჯანყების მეთაურები დაკავშირებულნი იყვნენ გარეშე ძალებთან, სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლაში მათგან დახმარების მიღების მიზნით. ამდენად, ჩვენ ამ პროცესს ვაძლევთ რუსეთ-საქართველოს მრავალწლიანი ომის შეფასებას, განსაკუთრებით კი 1802-1832 წლების მოვლენებს.

კვლევის მეთოდოლოგია. ნაშრომში გამოყენებულია კონკრეტულ ისტორიულ პერიოდში მოვლენათა ურთიერთგანპირობებულობისა და ურთიერთკავშირის დადგენის პრაგმატული მეთოდოლოგია, ასევე, ისტორიულ-შედარებითი, მეცნიერული ანალიზისა და სინთეზის უნივერსალური მეთოდები. ნაშრომის მსოფლმხედველობრივ-მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს XIX საუკუნის ურთულესი ისტორიული მოვლენების ობიექტური შესწავლა, გაგება, ფაქტებისა და პროცესებისადმი თანამედროვე სახელმწიფოებრივი მიდგომა, რაც სრულიად უზრუნველყოფს გასული საუკუნის გაბატონებული იდეოლოგიის შეფასებათა გადასინჯვას, კრიტიკულ ანალიზსა და ისტორიულ ღირებულებათა ახლებურ გააზრებას.

ნაშრომის თეორიული მნიშვნელობა. ნაშრომს ექნება გარკვეული თეორიული მნიშვნელობა. ახალი დოკუმენტების და ჯერ შეუსწავლელი ფაქტების გამოვლენა-გაანალიზება გაზრდის ნაშრომის თეორიულ მნიშვნელობას და ის შეავსებს ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ აქამდე შექმნილ ამ პერიოდის ისტორიას.

დისერტაციის პრაქტიკული ღირებულება. ნაშრომში დამოწმებული და გაანალიზებული ფაქტობრივი მასალები, ისევე, როგორც კვლევის შედეგად მიღებული დასკვნები, იქნება ქართული ისტორიოგრაფიის სიახლე და ის გამოადგება როგორც მკვლევარ-სპეციალისტებს, ასევე პედაგოგებს, საზოგადოების ყველა დაინტერესებულ პირს, რათა

ობიექტური კრიტერიუმით შეაფასონ წარსულის მოვლენები, გამოიყენონ იგი, როგორც ისტორიული გამოცდილება დღევანდელი მოვლენების შეფასებისას. სადისერტაციო გამოკვლევა ასახვას ჰპოვებს XIX საუკუნის საქართველოს პოლიტიკური ისტორიის პრობლემებისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში, საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოებში, სალექციო და სასემინარო მუშაობაში.

ნაშრომის სტრუქტურა. სადისერტაციო ნაშრომი შეიცავს კომპიუტერულად ნაბეჭდ 180 გვერდს. იგი შედგება შესავლის, 7 თავის, 15 პარაგრაფისა და ძირითადი დასკვნებისაგან. ნაშრომს ერთვის დამოწმებული წყაროებისა და ლიტერატურის სია.

ნაშრომის აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომისათვის გათვალისწინებული ძირითადი საკითხების შესწავლა-განალიზების შედეგები, დასკვნები, კონცეფციები, რეკომენდაციები სისტემატურად განიხილებოდა სამეცნიერო კონფერენციებზე, სესიებზე, საერთაშორისო სიმპოზიუმებზე, საერთაშორისო კონფერენციებზე, ისტორიის დეპარტამენტის სხდომებზე.

კვლევის შედეგები ძირითადად განიხილებოდა თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა, დოქტორანტთა, მაგისტრანტთა გაერთიანებულ თეორიულ კონფერენციებსა და სამეცნიერო სესიებზე. მოხსენებათა შინაარსი გამოიცემოდა სტატიების სახით ცალკე შრომებად. დისერტაციის მნიშვნელოვანი ნაწილი გამოქვეყნებულია 4 სამეცნიერო სტატიის სახით რეცენზირებად და რეფერირებად გამოცემებში. ნაშრომის ძირითადი ნაწილი წარდგენილი იყო თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის დეპარტამენტის გაერთიანებულ სხდომაზე.

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი. დისერტაციის შესავალში დასაბუთებულია საკვლევი პრობლემის აქტუალობა, განსაზღვრულია კვლევის მიზანი, ქრონოლოგიური ჩარჩო, გამოკვეთილია კვლევის შედეგად მიღებული სამეცნიერო

სიახლე, განხილულია გამოყენებული წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული მასალა, ნაჩვენებია პრობლემის შესწავლაში დღემდე არსებული მდგომარეობა.

თავი I. 1802 წლის ანტირუსული წინააღმდეგობრივი მოძრაობა საქართველოში: აჯანყება რუსული ჯარის გაყვანისა და ქართული სახელმწიფოს აღდგენისათვის

რუს იმპერატორთა და იდეოლოგთა მტკიცება, რომ საქართველო თავისი ნებით შეუერთდა იმპერიას და ხალხი უფრო დაცულად და მშვიდად გრძნობდა თავს, სიცრუე იყო, რასაც მოწმობდა საქართველოში რუსეთის შემოსვლისთანავე დაწყებული ანტირეჟიმული აჯანყებები. სოფელ ქელმენჩურში 60-ზე მეტი თავადი და აზნაური შეიკრიბა და იმპერატორს საპროტესტო წერილი გაუგზავნა. მათ გლეხთა ერთი ნაწილის მიმხრობაც შეძლეს. პროტესტის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ ყოველმხრივ ირღვეოდა ადგილობრივი მოსახლეობის უფლებები. მათი აზრით, მდგომარეობის გამოსწორების ერთ-ერთი გზა იყო 1783 წლის ტრაქტატის პირობების დაცვა და აღდგენა. პროტესტის ორგანიზატორთა შორის იყვნენ ბატონიშვილები: ვახტანგი და თეიმურაზი. მათ შეადგინეს პეტიცია და გადასცეს რუსულ სამხედრო ხელისუფლებას, ამასთანავე, მოითხოვეს ხსენებული პეტიციის გაგზავნა იმპერატორისთვის, რაც იმის დამადასტურებელია, რომ მოვლენას არავითარი საერთო არ ჰქონია შეთქმულებასთან, ის ღია აქტი იყო და მისი მონაწილეები კონსპირაციას იმდენად მიმართავდნენ, რამდენადაც მკვეთრი დაპირისპირება იარაღის ძალით დამყარებულ კოლონიურ რეჟიმთან გარკვეულ სიფრთხილეს საჭიროებდა. შეთქმულებას მას მხოლოდ ერთი მიზნით უწოდებდნენ: ყველაფერი გადაბრალეოდათ ბატონიშვილებს, სამეფო ოჯახის წარმომადგენლებს და ამით მოძრაობის ვიწრო-პოლიტიკური ხასიათი და ინტერესები გამოეკვეთათ. ამავე თავში განხილულია რუსი ავტორების - დუბროვინისა და სოკოლოვის ნაშრო-

მები. მართალია, ეს ისტორიკოსები ტენდენციურად, თავისი ქვეყნისა და ხელისუფლების ინტერესების დაცვით აფასებენ მოვლენებს, მაგრამ მათი ნაწერებიდან მაინც ჩანს ზოგიერთი ობიექტური ანალიზი ამ აჯანყების პერიპეტიებისა, სახელდობრ: თუ რა იყო თავადაზნაურობისა და გლეხობის უკმაყოფილების მიზეზები; რუსეთის მხრიდან მოსახლეობის თავდაცვის შეუძლებლობა ლეკების პერმანენტული თავდასხმებისაგან; აჯანყებაში დასავლეთ საქართველოს ჩართვის ნიშნებისა და მისი კავკასიის მთიელებამდე გავრცობის; რაც მთავარია, ისინი გვერდს ვერ უვლიან აჯანყებაში სხვადასხვა სოციალური ფენების მონაწილეობას.

მიუხედავად მარცხისა, 1802 წლის ქელმენჩურის ამბოხება იყო დიდი წინააღმდეგობრივი მოძრაობა, რომელმაც სათავე დაუდო XIX საუკუნის I ნახევარში მიმდინარე ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

თავი II. 1804 წლის ანტირუსული აჯანყება საქართველოს მთიანეთში

§ 1. აჯანყების ისტორიოგრაფია, მიზეზები და ხასიათი

ნაშრომის ამ პარაგრაფში დახასიათებულია პრობლემის შესახებ არსებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა, აჯანყების მიზეზები და მისი ხასიათი, ნათქვამია, რომ 1804 წლის აჯანყებაში 4 ათასამდე კაცი მონაწილეობდა. ეს გამოსვლა არის მეორე ეტაპი იმ დიდი ომისა, რომელიც რუსეთის მიერ დაყრობილმა საქართველოს მოსახლეობამ, კავკასიის სხვა ხალხებთან ერთად, გაუმართა იმპერიას. ომი უძნელესი იყო დაპყრობილი ხალხისათვის და მასში გამარჯვების იმედი მხოლოდ იმ ტაქტიკური მოსაზრებებით შეიძლებოდა გასჩენოდათ აჯანყების მეთაურებს, რომ რუსეთის ჯარი კავკასიაში მუდმივ ომებში იმყოფებოდა და თუ მას გზას ჩაუკეტავდნენ, დამხმარე ძალის მიღების წყაროს მოუსპობდნენ, მაშინ შეუძლებელი აღარ იქნებოდა მისი დამარცხება.

პირველ რიგში, აჯანყების მიზეზი და მიზანი პოლიტიკური იყო, რომელსაც თან ახლდა სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები, თუმცა, აჯანყებულების მიერ ეს პრობლემები რუსეთის მიერ შემოტანილი წესების შედეგად მიიჩნეოდა. 1804 წლის ანტირუსული გამოსვლა არ ყოფილა გლეხთა აჯანყება, როგორადაც მას ხშირად მოიხსენიებენ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ის კლასობრივ, რელიგიურ და ეთნიკურ ინტერესებზე მაღლა იდგა და საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლაში ყველა კლასისა და ერის ინტერესებს აერთიანებდა. რუსეთთან ურთიერთობა კი 1783 წლის ტრაქტატის საფუძველზე უნდა აგებულიყო. ამასთანავე, მცდარია დეფინიცია - „მთიულეთის აჯანყება“, რადგან მოვლენის ლოკალიზაცია უფრო ფართო იყო.

§2. აჯანყების პირველი ეტაპი

აღმოსავლეთ საქართველოს ანექსიას მოჰყვა ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის დამკვიდრება, რომელიც რუსი მოხელეების ანტიჰუმანურ და უკანონო მოქმედებებში გამოიხატა ხალხში დიდი პროტესტის გრძნობა გააჩინა, კავკასიის მმართველად გამოგზავნილი ციციანოვის რეფორმებმა ხალხი ვერ დაამშვიდა, ვერც მმართველობა გარდაიქმნა ქართველი ხალხის ინტერესების სასარგებლოდ. რუსეთი მასზე ამყარებდა კავკასიის სრული დაპყრობის იმედს და ამიტომ განუსაზღვრელ თავისუფლებას აძლევდა მოქმედებაში. ციციანოვმა ქართველ თავადთა და აზნაურთა მიმართ გაატარა სათანადო პოლიტიკა, თავადაზნაურებს მიენიჭათ ყველა უფლება და უპირატესობა „რუსეთის ტახტის დასაყრდენ კეთილშობილთა წოდებისა“. თავადაზნაურობას მიცემული პრივილეგიები ათამამებდა და სოციალური ჩაგვრის ბერკეტებს უძლიერებდა. ამას რუსი მოხელეების თვითნებური დამოკიდებულებაც ემატებოდა. გაუსაძლისმა პირობებმა ხალხი აჯანყებამდე მიიყვანა.

აჯანყების მთავარი საბაზი გახდა მთიელების ჯარში გაწვევა, რასაც ანანურის მაზრის მარშალი თორნიკე ერისთავი მოახსენებდა ციციანოვს. დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ გამწარებული ხალხი მზად იყო ოჯახებთან ერთად დალუპულიყვნენ, ოღონდ არ დაეთმოთ მჩაგვრელებისათვის და სამკვდრო-სასიცოცხლოდ შეებრძოლნენ მათ.

§ 3. აჯანყების მსვლელობა და აჯანყებულთა პირველი ბრძოლები (1804 წლის ივნის-ივლისი)

საისტორიო წყაროებიდან აჯანყების 8 მეთაურია გამოკვეთილი: ლევან ნაზლაიძე, დეკანოზი შიო ბურდული, მთიულეთის მამასახლისი სამუკა ამირიძე, ხევისა - თათარა ჩქარეული, გუდამაყრისა - პაპუნა ჩეხოლაური, მთიულეთის - ნინია და ომანა ბედოიძენი და ნინია ბედიანიძე. ეს რვავე ადამიანი დაბალი წრიდანაა გამოსული, რაც მკვლევრებს კიდევ ერთ საბუთს აძლევს, დაასკვნან, რომ აჯანყება არ ყოფილა თავადაზნაურულ-არისტოკრატიული წრეებისგან ორგანიზებული და მათი მიზნების აღმსრულებელი, ის საყოველთაო-სახალხო ხასიათისა იყო და ქართველი ხალხის სანუკვარ მიზანს - დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენას ემსახურებოდა.

გამოკვეთილი იყო აჯანყების 3 დაჯგუფება: 1. ხევის ჯგუფი, იგი კეტავდა დარიალის კარს და ამით თავისუფლი მოქმედების საშუალებას აძლევდა სხვა ორ დაჯგუფებას; 2. ლომისის დაჯგუფება, კეტავდა მნიშვნელოვან კომუნიკაციებს არაგვისა და ქსნის ხეობებს შორის; 3. ციხისძირის დაჯგუფება, რომელიც ანანურზე იერიშისათვის ემზადებოდა.

20 აგვისტოს აჯანყებულები თავს დაესხნენ დუშეთს და დაწვეს იქაური სახაზინო ყაზარმა. მართალია, იულონი დააპატიმრეს, მაგრამ ფარნაოზმა იკისრა აჯანყების მოთავეობა. მანამდე რუსების მხარეზე გადასული ბევრი თავადი და სასულიერო პირი მისი გამოჩენის შემდეგ ისევ აჯანყებულთა მხარეს გადმოვიდნენ. შემოფოთებულმა იმპერატორმა

ჩრდილო კავკასიიდან გენერალი ნესვეტაევი 3000 ჯარისკაცითა და 30 ქვემეხით გამოაგზავნა, უფროს გენერალ-ლეიტენანტ გლაზენაპს ებრძანა „სასწრაფოდ კავშირის დამყარება საქართველოსთან და საარტილერიო რაზმის, დრაგუნთა პოლკის, კაზაკებისა და რეკრუტების დაუფონებლივ გაგზავნა“. სამხრეთიდან კი პავლე ციციანოვმა შეუტია არაგვის ხეობას. აჯანყებულებმა ვერ გაუძლეს რუსული არტილერიისა და რეგულარული ჯარის შეტევას.

§ 4. აჯანყების ჩახშობა და მისი შედეგები

ნაშრომის ამ ნაწილში გაანალიზებულია საბრძოლო მოქმედებები 1804 წლის ოქტომბერ-დეკემბერში. აჯანყების შესახებ გაკეთებული დასკვნები ასეთია: 1. 1804 წლის აჯანყება („რევოლუცია“, „ბუნტი“, როგორც რუსი მოხელეები უწოდებდნენ) იყო საყოველთაო-სახალხო, დიდი ომის გმირული ნაწილი, რომელიც ქართველმა ხალხმა რუსეთის წინააღმდეგ გააჩაღა 1802-1841 წლებში; 2. 1804 წლის ბრძოლები არ ყოფილა „გლეხთა აჯანყება“, როგორი დეფინიციაც მას ჰქონდა საბჭოურ ისტორიოგრაფიაში, ის იყო ყველა კლასის, სოციალური ჯგუფისა და ეროვნების გამოსვლა რუსეთის დამპყრობლურ-კოლონიური ჩაგვრის წინააღმდეგ, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღსადგენად; 3. მართალია, სამეფო კარის წარმომადგენლებმა, ბატონიშვილებმა აქტიური მონაწილეობა მიიღეს ამ გამოსვლებში, მაგრამ მათი როლი განმსაზღვრელი არ ყოფილა, ბრძოლების მთავარი ლიდერები ხალხის წიაღიდან გამოსული ადამიანები იყვნენ; 4. 1804 წლის ანტირუსული გამოსვლა იყო მასშტაბური, მას, ისევე, როგორც 1802 წლის აჯანყებას, ჰქონდა როგორც ლოკალური ბრძოლები, ასევე ფართო, საერთო-ქართული და საერთო-კავკასიური ხასიათი, მიზეზები და მიზნები. 5. აჯანყებულების თავგანწირულობის მიუხედავად, მათ გამარჯვებას ხელს ბევრი რამ უშლიდა: პირველ რიგში, მათი არაორგანიზებულობა, სურსათისა და იარაღის ნაკლებობა,

მოწინააღმდეგის საუკეთესო შეიარაღება და სისტემურობა, თანამემამულეთა კოლაბორაციონიზმი და ღალატი და ა. შ. 6. მიუხედავად საბოლოო მარცხისა, 1804 წლის ქართველ მთიელთა ანტირუსული ბრძოლები იყო ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ერთი მნიშვნელოვანი ეტაპი, ერის თავგანწირვისა და დაუმორჩილებლობის, მონობასთან შეურიგებლობის საუკეთესო მაგალითი და ზნეობრივი გაკვეთილი მომდევნო თაობების ქართველი მამულიშვილებისათვის.

თავი III. 1810 წლის იმერეთის საერთო-სახალხო აჯანყება რუსეთის წინააღმდეგ

იმ უამრავი წყაროსა და ისტორიოგრაფიული მასალის მიხედვით, რომელიც იმერეთის სამეფოს წინააღმდეგ რუსეთის საიმპერო-დაპყრობით პოლიტიკას ეხება, ნაშრომში გაკეთებულია დასკვნა: 1. იმერეთის 1810 წლის აჯანყება, პირველ რიგში, იყო საყოველთაო-სახალხო და განმათავისუფლებელი ხასიათის, ის არ ყოფილა მხოლოდ იმერეთის მეფის ერთგული ხალხის გამოსვლა, არამედ იყო რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკით აღშფოთებული ხალხის გაბედული ბრძოლა სამართლიანობის აღსადგენად, ქვეყნის დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად; 2. მეფისადმი მხარდაჭერა გულისხმობდა ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის მხარდაჭერას, რაც ეჭვქვეშ აყენებს ამ მოვლენის შეფასებებს რუსული და ქართული საბჭოური ისტორიოგრაფიის მიერ, კერძოდ, მის წარმოსახვას სოლომონ მეფის ტახტისათვის ბრძოლად და არა იმ დიდი ომის ნაწილად, რომელიც ქართველმა ხალხმა გააჩაღა 1802-1841 წლებში; 3. სოლომონ მეფე შეეცადა უცხო ძალებიც გამოეყენებინა ქვეყნის გასათავისუფლებლად (თურქები, ლეკები, უშედევოდ სცადა ფრანგების გამოყენებაც), თუმცა, როგორც მოსახლეობისადმი მის თავდაპირველ მიმართვაში წერდა, მას არ უნდოდა იმერეთში უცხო ქვეყნის ჯარების შეყვანა. ზო-

გადად, ეს გზა, გამოუვალი მდგომარეობის გამო რომ აირჩია, არ ნიშნავს მის მოღალატურ საქციელს, ან სისუსტის გამო-ხატულებას, როგორც ზოგიერთი მკვლევარი აფასებს: ისტორიულად მრავალი მაგალითია საკუთარი სახელმწი-ფოს გადასარჩენად, ქვეყნის ინტერესებისათვის უცხო (მათ შორის მტრული ქვეყნების), ძალების გამოყენებისა და ეს ამ ქვეყნების ისტორიკოსებს არ ჩაუთვლიათ ამ აქტის განმბორ-ციელებელი მეფეების სისუსტედ და ღალატად; 4. იმერეთის მეფემ გააგრძელა თავისი პაპის - ერეკლეს მემკვიდრეების ომი რუსეთის წინააღმდეგ, რომელმაც დაარღვია 1783 წლის ტრაქტატი და გააუქმა ათასწლოვანი ისტორიის მქონე ქარ-თული სახელმწიფო; 5. გარდა იმისა, რომ პატარა საქართვე-ლოს ერთი კუთხე იმპერიასთან ბრძოლას ვერ გაუძლებდა და ეს ომი წინასწარ იყო დასამარცხებლად განწირული, ხალხი მაინც არ შეშინდა, თამამად ჩაება უთანასწორო ომში და ბევრმა თავი გაწირა ქვეყნის უკეთესი მომავლისათვის; 6. რუსეთის გამარჯვებას ხელი შეუწყო რთულმა საერთაშო-რისო და საშინაო პირობებმა: აღმოსავლურ ომებში მეზო-ბელი თურქეთის და სპარსეთის ჩართულობამ (მათ ნაკლებ ეცალათ საქართველოსთვის), ნაპოლეონის მზადებამ რუსე-თის წინააღმდეგ, ქვეყნის შიგნით ფეოდალურმა სეპარატის-ტულმა ტენდენციებმა და დაშლილობამ.

თავი IV. 1812-1813 წლების ანტირუსული აჯანყება კახეთში

§1. აჯანყების ისტორიოგრაფია, მიზეზები,

მიზნები და ხასიათი

კახეთის აჯანყების შესახებ ძვირფას დოკუმენტურ მასალებს გვთავაზობს კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების IV და V ტომები, რუსი სამხედრო ისტორიკოსის - პოტოს ნაშრომი „რუსთა მფლობელობის დამკვიდრება კავკა-სიაში“. ყურადსაღებია მისივე ერთ-ერთი თხზულება - „ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკის ისტორია საქართველოს ფარგლებში (1809-1812)“, სადაც კარგადაა ასახული ის დაუნ-

დობელი ბრძოლა, რაც რუსებმა გაუმართეს საქართველოს, კერძოდ, კახეთისა და კახეთის მთიანეთის მოსახლეობას. კახეთის აჯანყების შესახებ გადმოგვცემს: დავით და ზაგრატ ბატონიშვილების, ალექსანდრე ჭავჭავაძის, ალექსანდრე ფრონელის, აბელ კიკვიძის, ნიკო ბერძენიშვილის, ოლგა მარკოვას, შოთა ხანთაძის, ნიკო ჯავახიშვილის, აკაკი გელაშვილის და სხვ. ნაშრომები. აჯანყებას უამრავი მიზეზი ჰქონდა: სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, შელახული ეროვნული თავმოყვარეობის აღდგენის სურვილი და ა.შ. აჯანყების ხელმძღვანელებმა სცადეს კახეთში დაწყებული მოძრაობისთვის საერთო-ქართული და საერთო-კავკასიური მასშტაბი მიეცათ.

§ 2. კახეთის აჯანყების დაწყება და მიმდინარეობა

1812 წელს პირველი ანტირუსული რაზმები თიანეთსა და ახმეტაში ჩამოყალიბდა. 2 თებერვალს თელავსა და სიღნაღს შორის ყოველგვარი კავშირი გაწყდა. იმავე დღეს სიმონ ბებურიშვილისა და ივანე მაყაშვილის ხელმძღვანელობით აჯანყებულებმა თელავი ჩაიგდეს ხელთ. რუსულმა გარნიზონმა კომენდანტ შმატოვის მეთაურობით ძლივს მოასწრო თელავის ციხეში გამაგრება, გენერალ პორტნი-აგინის მიერ თელავის საშველად გაგზავნილმა რაზმებმა ქალაქს ველარაფერი უშველეს. აჯანყებულებთან ბრძოლაში ამ რაზმების თითქმის ნახევარი დაიღუპა.

5-7 თებერვალს მესამეობეებმა აიღეს სიღნაღი, ქოდალოს ციხე მოაქციეს ალყაში, დაამარცხეს ბოდბისხევში მდგარი ყაბარდოს პოლკი. სახალხო ლაშქარმა გაანადგურა რუსული საგარნიზონო რაზმები ანაგაში, კაკაბეთსა და მანავში; ფაქტობრივად, ამ ბრძოლების შემდეგ, კახეთში რუსის ჯარი აღარ დარჩა.

აჯანყების ცეცხლი ენთო ხევში, დუშეთსა და ფასანაურში, საქართველოს სამხედრო გზა აჯანყებულებმა გადაკეტეს. აჯანყებულებმა პირველ რიგში დუშეთი და ანანური

აიღეს (1812 წ. 9 თებერვალი). აჯანყებაში მოსახლეობის ყველა ფენა ჩაერთო, აქტიურობდა თავადი ოთარ ქობულაშვილი. მისი ინიციატივით, აჯანყებულებმა ქართლიდან ბატონიშვილი გრიგოლ იოანეს ძე მოიწვიეს და მეფედ გამოაცხადეს. კახეთის ეკლესიებში, როგორც მკვლევარი ნიკო ჯავახიშვილი აღნიშნავს, „გრიგოლს იხსენიებდნენ, როგორც კანონიერ მეფეს“.

პაულუჩიმ შეძლო რუსული სამხედრო ძალების კონცენტრაცია და ქართველი თავადების ნაწილიც მიიმხრო. ერთ-ერთი გადამწყვეტი ბრძოლა 1812 წ. 1-2 მარტს მოხდა სოფ. ჩუმლაყთან. ამ ბრძოლაში ქართველები თავდადებულად იბრძოდნენ, მაგრამ დამარცხდნენ და გრიგოლ ბატონიშვილი ტყვედ ჩავარდა. აჯანყების პირველი ეტაპი დამთავრდა. აჯანყებულთაგან, რომლებიც რუსებს ჩაუვარდნენ ხელთ, პაულუჩიმ სასტიკად დასაჯა; მაგრამ ამავე დროს, მან მიმართა იმპერატორს წინადადებით, გაეთვალისწინებინათ მოსახლეობის მოთხოვნებიც... მთავრობამ უმნიშვნელო ცვლილებები მართლაც განახორციელა. კაპიტან-ისპრავნიკების ნაცვლად, სამოურავოები აღადგინა, სასამართლოებსაც მიეცათ უფლება ძველი ქართული სამართლით ეხელმძღვანელათ. მთავრობა დარწმუნებული იყო, რომ მოსახლეობა, „დააშოშმინა“, მაგრამ სინამდვილეში, ეს ასე არ იყო. ახალი მთავარმართებელი გენერალ-ლეიტენანტი ნიკოლოზ თევდორეს ძე რტიშჩევი 1812 წლის აპრილში ჩამოვიდა თბილისში. სიტუაცია საქართველოში კვლავ დაიძაბა, როდესაც ნაპოლეონ I 1812 წ. ივნისში რუსეთის საზღვრებში შეიჭრა. 1812 წ. სექტემბერში ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსეთიდან დაბრუნდა და კახეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობას მოუწოდა საბოლოოდ განედევნათ რუსები საქართველოდან. მის მოწოდებას სწრაფად გამოეხმაურა აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა (კახეთი, ფშავი, ხევსურეთი, არაგვისა და დარიალის ხეობე-

ბი, ქართლის მცირე ნაწილი). ბატონიშვილს დაღესტნიდანაც მოუვიდა დამხმარე ლაშქარი.

ჩრდილო კავკასიიდან დამრულმა რეგულარულმა ჯარმა ჩაკეტილი საქართველოს სამხედრო გზა გახსნა და ჩრდილოეთიდან დაემუქრა აჯანყებულებს. ალექსანდრე ბატონიშვილი იძულებული გახდა, პარტიზანული ბრძოლებისთვის თავი ენებებინა და გადამწყვეტი ბრძოლა გაემართა. 1812 წ. 10 ოქტომბერს სოფელ შილდასთან მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა ალექსანდრე ბატონიშვილის მომხრეებსა და რუსულ ჯარს შორის. დამარცხებული ბრძოლა შვიდი საათი გაგრძელდა და რუსულმა ჯარმა, დიმიტრი ორბელიანის მეთაურობით, სძლია აჯანყებულებს. ქართველებზე გამარჯვებულმა დიმიტრი ორბელიანმა ააოხრა შილდა და საბუე, როგორც „მტრის“ მომხრე სოფლები. ამავე პერიოდში, რუსებმა დაამარცხეს სპარსელები, რომლებიც თბილისზე აპირებდნენ ლაშქრობას. შეტაკებები მოხდა სოფ. ჩალაუბანთან (1812 წ. 1 ნოემბერი) და მანავთან (26 ნოემბერი). ამ ბრძოლებში ალექსანდრეს დაღესტნელებიც ეხმარებოდნენ (5000 კაცი). ალექსანდრე, შილდიდან უკანდახეული, სოფელ საბუეში გადავიდა. კავკასიური აქტებისა და კაპიტან ანოსოვის რწმუნებით, სოფელი შილდა სრულად გაუნადგურებია (დაუწვავს) რუსულ ჯარს. ფასანაურის, კაიშაურისა და დუშეთის გზებს მაიორი ნიკოლსკი და პოლკოვნიკი პეჩორსკი აკონტროლებდნენ.

§3. ბრძოლა ხევსურეთში

ალექსანდრე ბატონიშვილმა გაქცევა შეძლო და შატილში გამაგრდა. 1813 წ. ივნისში რუსებმა შეძლეს შატილის აღება, თუმცა ამისთვის გამოიყენეს არტილერია და დახოცეს 700 ხევსური. ასევე, მათ გაანადგურეს ხევსურეთის 20 სოფელი. ხევსურეთში ბრძოლის ბატალიები ზედმიწევნითა და დეტალებშია ასახული პოტოს „ნიჟეგოროდის პოლკის ისტორიაში“, რომელსაც დისერტაციის ამ პარაგრაფში დაწვრილებით ვიხილავთ.

§4. კახეთის აჯანყების დამარცხების მიზეზები და შედეგები

კახეთის აჯანყება ისევ დამარცხდა, როგორც წინა ანტირუსული აჯანყებები. აჯანყების დამარცხების მიზეზები იყო: აჯანყების ერთიანი გეგმის უქონლობა, კოლაბორაციონიზმი და ეროვნული ნიჰილიზმი, რუსული რეგულარული ჯარის წინააღმდეგ ქართული ძალების სპონტანური მოქმედებები, ნამდვილი და დაუნდობელი, უთანასწორო ომი ქართველ პატრიოტთა წინააღმდეგ, რაც კარგად ჩანს რუსულ სამხედრო ლიტერატურაში ამ ომის აღწერისას.

იმპერიის სასამართლომ კახელი აჯანყებულები სამაგალითოდ დასაჯა. მათი ადგილ-მამული ან ხაზინას გადასცეს, ანდა მოღალატე ქართველებს უბოძეს. მიუხედავად ამისა, კახეთის აჯანყებამ აჩვენა ქართველი ხალხის უდიდესი სწრაფვა და თავგანწირვა ეროვნული ინტერესების დასაცავად. ის იქცა იმპერიული ძალებისადმი დაუმორჩილებლობისა და თავგანწირული ბრძოლის მაგალითად ქართველთა შემდგომი თაობებისათვის.

თავი V. 1819-1820 წლების აჯანყება დასავლეთ საქართველოში

1819-20 წლების გამოსვლა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ხან იმერეთის აჯანყებად, ხან „საეკლესიო მღელვარებად“ არის მოხსენიებული. ისევ, როგორც წინა ანტირუსული გამოსვლები, ესეც იყო ნაწილი საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღსადგენად რუსეთის იმპერიის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ გამართული მრავალწლიანი ომისა. ყველაზე დიდი გულისტკივილი საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიისთვის 1811 წელს ავტოკეფალიის წართმევამ გამოიწვია. მართალია, პირველ ეგზარქოსად რუსეთმა ქართველი დანიშნა, მაგრამ მალე ეგზარქოსი ვარლამ ერისთავი (1818 წელს) ხელისუფლებამ

რუსეთში გაიწვია და მის ადგილზე რიაზანის ეპისკოპოსი თეოფილაქტე რუსანოვი მოიწვია.

ეგზარქოსი თეოფილაქტე რუსანოვი ენერგიულად შეუდგა ქართული ეკლესიის რუსულ ყაიდაზე გარდაქმნას. მის მიერ შედგენილი და უწმინდესი სინოდის მიერ დამტკიცებული გეგმით გადაწყვეტილი იყო საეპისკოპოსოთა გაერთიანება, ეკლესიების შემცირება, საეკლესიო მამულების ჩამორთმევა და გადაცემა ხაზინისათვის, საეკლესიო გლეხთა გადასახადების გაზრდა და სხვ.

იმერეთის 12 ეპარქიიდან თეოფილაქტემ მხოლოდ სამი დატოვა: იმერეთში, გურიასა და სამეგრელოში. ახალ საეკლესიო პოლიტიკას აქტიურად დაუპირისპირდა როგორც დასავლეთ საქართველოს სასულიერო, ასევე საერო წოდება.

იმერეთიდან დაწყებულმა უკმაყოფილებამ საერთო-სახალხო აჯანყების სახე მიიღო. აჯანყების ხელმძღვანელობა ყველა ზომებს იღებდა მისი გაფართოებისათვის. ხალხი სამეგრელო-გურიის გარდა, იგზავნებოდა ქართლ-კახეთშიც. კავშირის დამყარებას ცდილობდნენ დაღესტანთან და ირან-ოსმალეთთანაც. დაასახელეს მეფის კანდიდატურაც - სოლომონ პირველის შვილიშვილი - ივანე აბაშიძე. პირველ რიგში, გადაწყდა დაეპატიმრებინათ ივანე აბაშიძე და ორი მღვდელმთავარი: დოსითეოს ქუთათელი (რომელიც ფაქტობრივად, აფხაზეთ-იმერეთის კათოლიკოსის მოვალეობას ასრულებდა) და მაქსიმე გენათელი.

ამ თავში დაწვრილებითაა გადმოცემული ერმოლოვის, მთავარმმართველის პოსტზე მისი მოადგილე ველიამინოვის, იმერეთის მმართველ პუზირევსკის, სხვა რუს სამხედროთა არაადამიანური ქმედებები, გურიის, სამეგრელოს და რაჭის აჯანყებულთა მამაცი წინააღმდეგობა. რუსი მოხელეების მიერ „საეკლესიო ბუნტად“ მონათლული დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის აჯანყება, სინამდვილეში ქართველი ხალხის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის გმირული ფურცელი იყო.

თავი VI. 1832 წლის პოლიტიკური მოვლენები და ქართული საზოგადოება

§1 საკითხის კვლევის ისტორიოგრაფია

პარაგრაფში განხილულია ის მდიდარი საისტორიოგრაფიო და წყაროთმცოდნეობითი მასალა, რომელიც 1832 წლის მოვლენებს ასახავს და აანალიზებს.

§ 2. ქართული საზოგადოება XIX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში

ქართული საზოგადოებამე-19 ს-ის 30-იან წლებში გაორებული იყო. კამათი მიდიოდა იმაზე, შეძლებდა თუ არა საქართველო რუსეთისგან დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად არსებობას. მკვლევარი დიმიტრი შველიძე სამართლიანად მიიჩნევს, რომ საქართველოში მცხოვრები ახალგაზრდა თავადიშვილები იმპერიის ერთგული მსახურები იყვნენ მანამ, სანამ ისინი არ გამოაფხზლეს და ეროვნული აზროვნებით არ დამუხტეს რუსეთში გადასახლებულმა ბატონიშვილებმა. მათ უდავოდ დიდი ზეგავლენა მოახდინეს სოლომონ დოდაშვილზეც, რომელიც თავისი ნიჭიერებითა და განათლებით გამორჩეული იყო ამდროინდელ ქართველ ახალგაზრდებში და რომელსაც პეტერბურგში სწავლის დროს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა მათთან. დოდაშვილი არ ყოფილა ე. წ. გაორებული, მან საკუთარი მტკიცე პოზიცია ეროვნულ საკითხში გამოთქვა მანიფესტსა და იმ ლექსში, რომელიც მისი რედაქტორობით გამომავალ „ტფილისის უწყებანის“ ლიტერატურულ დამატებაში დაიბეჭდა. პარაგრაფში დასმულია კითხვები: იყო თუ არა მტკიცედ გააზრებული პოლიტიკური მოძრაობის არსი და შესაძლო შედეგები; რა იყო ეს მოძრაობა: პოლიტიკური რომანტიზმი თუ ეროვნული სულისკვეთებით აღვსილი საზოგადოების თავზეხელაღებული ბრძოლის დაწყების სურვილი; რატომ არ იცოდნენ მოძრაობის ცნობილმა მოთავეებმა იმ

საიდუმლო პოლიციის არსებობა, რომელიც იმპერიამ 1831 წლის ივნისში თბილისში დააარსა და რომელიც უთვალთვალებდა ყველა ჯგუფსა და პიროვნებას, ვინც ანტირუსულ შეხედულებას გამოთქვამდა; იცოდნენ თუ არა მოძრაობის მოთავეებმა დეკაბრისტების რეალური პროგრამა კავკასიელ ერთა მიმართ; იყო თუ არა დაცული ე. წ. „შეთქმულების“ წევრთა შორის კონსპირაციულობა, როდესაც მასში 700-მდე ადამიანი მონაწილეობდა და ა. შ. კითხვებს შესაბამისად ეცემა პასუხები და კეთდება დასკვნა, რომ ეს მოძრაობა, 1802 და 1804 წლის აჯანყებების მსგავსად, არაა სწორი დეფინიციით მოცემული. ამ შემთხვევაში ჩვენ ვემხრობით დიმიტრი შველიძის თვალსაზრისს, რომელშიც იგი 1832 წლის მოვლენას მხოლოდ შეთქმულებას კი არა, არამედ მას ფართო „შეთქმულებრივი ხასიათის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობას“ უწოდებს. უფრო მეტიც, ჩემი აზრით, ეს იყო იმ მრავალწლიანი ომის გაგრძელების ცდა, რაც ქართველმა ხალხმა რუსეთის წინააღმდეგ 1802 წლიდან გააჩაღა.

§3. საიდუმლო ორგანიზაციების შექმნა საქართველოში და მათი იდეური პროგრამები

1825 წელს, დიმიტრი ბატონიშვილმა, პეტერბურგში შემოიკრიბა იმ დროს იქ მყოფი მოაზროვნე ქართველები და პირველი საიდუმლო წრე ჩამოაყალიბა. 1826 წ. კი, ოქროპირ ბატონიშვილმა ასეთივე წრე დააარსა მოსკოვში. შემდეგ წლებში, ამ წრეების წევრებიდან ბევრი მათგანი თბილისში ჩამოვიდა და აქ განაგრძო ფარული საქმიანობა. როგორც ჩანს, შეთქმულებს ერთგვარი სტიმული მისცა 1825 წელს ე. წ. დეკაბრისტთა გამოსვლამ პეტერბურგში. შეთქმულებმა გარკვეული კავშირი დაამყარეს თბილისში არსებულ უცხოურ საკონსულოებთან. მაგალითად, საფრანგეთისა და ოსმალეთისა. ასევე ცდილობდნენ, დაკავშირებოდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილს სპარსეთში. შეთქმულთა მიზანი საქართველოს რუსეთისგან გამოყოფა და დამოუკიდებლად არსებობა

იყო. რაც შეეხება იმას, თუ რა სახის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას გეგმავდნენ შეთქმულნი, ამაზე მხოლოდ ვარაუდების გამოთქმა შეიძლება. ცხადია, რომ ძირითადად, შეთქმულები ფიქრობდნენ ქართული მონარქიის აღდგენას. მცირე ნაწილი შეზღუდული მონარქიის შექმნას ვარაუდობდა. უნდა შექმნილიყო ორი სამთავრობო პალატა („სამმართველო“): პირველში მოიაზრებოდა: 1) მეფე (კერძოდ, ალექსანდრე ბატონიშვილი) და მინისტრები; 2) სამხედრო, 3) იუსტიციის, 4) ფინანსთა, 5) შინაგან საქმეთა და განათლების, 6) საგარეო საქმეთა; მეორე პალატაში კი უნდა შესულიყვნენ ყველა მაზრის დეპუტატები, რომელთაც სასამართლო (საჩივრის) საქმეები უნდა განეხილათ.

რაც შეეხება იმას, რომ შეთქმულების ნაწილს (მაგალითად, ოქროპირ ბატონიშვილს და სავარაუდოდ სოლომონ დოდაშვილს) საქართველოს მომავალ სახელმწიფო მმართველობით ფორმად რესპუბლიკა მიაჩნდათ. შეთქმულებს რამდენიმე იდეური მეთაური ჰყავდათ. სოლომონ დოდაშვილმა შეადგინა მოწოდება-პროკლამაცია საქართველოს მოსახლეობისადმი, ფილადელფოს კიკნამემ კი საიდუმლო ორგანიზაციის წესდება ე. წ. „აქტი გონიური“.

§4. 32-იანელთა პოლიტიკურ-იდეოლოგიური საფუძვლები და ჟურნალი - „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“

32-იანელები ვიწრო კონსპირაციულ-შეთქმულებრივ ჩარჩოში რომ არ აპირებდნენ მოქმედების დატოვებას, კარგად ჩანს იქიდან, რომ მათ ხალხის ორგანიზებისა და მოძრაობაში მასობრივი ჩართვისათვის დააარსეს ჟურნალი - „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“. მოძრაობის ლიდერებმა ორ ფრონტზე გაშალეს მუშაობა: ერთი იყო საიდუმლო ორგანიზაცია, სადაც მხოლოდ განდობილთა ვიწრო ძმობის წარმომადგენლებს იღებდნენ და მეორე ფრონტი, სადაც ცდილობდნენ ფართო საზოგადოების

ჩართვას პოლიტიკურ მოვლენებში, მათ იდეურად მომზადებასა და პატრიოტული სულისკვეთების გაღრმავებას, მთელი საზოგადოებისათვის პროპაგანდას.

§5. 1832 წლის პოლიტიკური მოძრაობის შედეგები და ისტორიული მნიშვნელობა

1. ეს მოძრაობა რუსეთის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის ბრძოლის პირველი ორგანიზებული ფორმა იყო: მისი ხელმძღვანელები საიდუმლო ორგანიზაციებისა და ეროვნული-იდეოლოგიური პროპაგანდით შეეცადნენ, წინანდელი სტიქიური აჯანყებებისაგან განსხვავებით, ახალი ფორმა მიეცათ ბრძოლისათვის და მეტი გამარჯვების შანსი მოეპოვებინათ; 2. მოძრაობა იყო პოლიტიკური, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი, საერთო-სახალხო და არა „თავადაზნაურულ-არისტოკრატიული“ როგორც ხშირად აფასებენ მას. მართალია, მისი ორგანიზატორები, ძირითადად, არისტოკრატიის წარმომადგენლები იყვნენ, მაგრამ მისი მთავარი ლიდერები (სოლომონ დოდაშვილი, ფილადელფოს კიკნაძე) არ იყვნენ უმაღლესი სოციალური ფენიდან და არისტოკრატია მათ ლიდერობას სრულიად ბუნებრივად აღიქვამდა; 3. 1832 წლის პოლიტიკური მოვლენები ქართულ და რუსულ ისტორიოგრაფიაში „თავადაზნაურულ შეთქმულებად“ დეფინიცირდება, რაც არაა სწორი: ეს არის ქართველი ერის განმათავისუფლებელი ბრძოლის ნაწილი, რუსეთ-საქართველოს მრავალწლიანი ომის ერთ-ერთი ეტაპი, როდესაც მოძრაობის ხელმძღვანელებმა გამოიყენეს მრავალი ახალი მეთოდი: საიდუმლო ორგანიზაციების დაარსების, ეროვნული იდეების პრესითა და აგიტაციის ფორმით პროპაგანდის და სხვა მეთოდები; 4. 1832 წლის პოლიტიკური მოძრაობა შეიძლება ასე სახელდებოდეს: შეთქმულებრივი მოძრაობა (დიმიტრი შველიძე), ეროვნულ-განმათავისუფლებელი პოლიტიკური მოძრაობა, რუსეთ-საქართველოს ომის შემადგენელი ანტირუსული მოძრაობა საქართველოში; 5. 1832 წლის აქტმა გამოავლინა როგორც

ქართველი ხალხის სიმამაცე და თავგანწირვა საკუთარი სამშობლოს დასაცავად (წინასწარ დასამარცხებლად განწირულ ომში შესვლა, უთანასწორო ბრძოლისთვის მზადყოფნა), ასევე, კოლაბორაციონიზმი, ტყუილისა და ღალატის სინდრომი, რაც ასე კარგად გამოჩნდა დაკითხულთა ჩვენებებით, ასევე თავი იჩინა ეროვნული ცნობიერების დაბალმა დონემ, რომლის აღმოფხვრა შემდგომში ქართველმა სამოციანელებმა სცადეს; 6. ინტელიგენცია, რომელიც 1832 წლის შეთქმულებრივ მოძრაობაში იყო ჩაბმული, ძირითადად, გაორებული, მერყევი, ეროვნულად არამტკიცე იყო, მაგრამ მისი ლიდერები, განსაკუთრებით სოლომონ დოდაშვილი არ იყო გაორებული, ის მზად იყო ქართული სახელმწიფოებრიობისთვის ყველაფერი გაეკეთებინა და სიცოცხლეც უყოყმანოდ გაეწირა. 7. შეთქმულების მიერ დაგეგმილი ქართული სახელმწიფოს ტიპი - კონსტიტუციური (საპარლამენტო) მონარქია და რესპუბლიკა - ორივე იმ დროისათვის სახელმწიფოს პროგრესული ფორმა იყო და მეტყველებს ქართველ მოღვაწეთა განათლებასა და პროგრესულ სახელმწიფოებრივ აზროვნებაზე. 8. მოძრაობის მარცხის მიზეზი იყო, პირველ რიგში, რუსული იმპერიის სიძლიერე, კავკასიაში, ქართველი ხალხის ნაკლები დარაზმულობა და მოუმზადებლობა. 9. 1832 წლის მოვლენებმა, ფაქტობრივად, დიდი როლი ითამაშა ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიაში, ის იქცა კარგ მაგალითად შემდგომი თაობებისათვის.

თავი VII. გურიის 1841 წლის აჯანყება

§1 გურიის სამთავროს გაუქმება და პოლიტიკური ვითარება გურიაში XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში.

ნაშრომის ამ ნაწილში ნაჩვენებია რა ჩვეული პოლიტიკური ინტრიგებით, შიდადაპირისპირების ესკალაციით, შეძლეს რუსეთის სამხედრო წრეებმა გურიის სამთავრო კარის გაუქმება. გურიაშიც საზოგადოების ორად გახლეჩა მოხდა: რუსეთის მომხრეებად და მოწინააღმდეგეებად. მათ

შორის სამოქალაქო დაპირისპირებამ აუნაზღაურებელი ზიანი მიაყენა ქართული საზოგადოების ერთიანობას, ეროვნულ ინტერესებს. ბევრმა სამშობლო დატოვა და სამუდამოდ გადაიხვეწა, დიდი ნაწილი რეპრესიებს შეეწირა.

§ 2. გურიის აჯანყების მიზეზები, მიმდინარეობა და შედეგები

აჯანყების მთავარი მიზეზი იყო სამთავროს გაუქმების შემდეგ დამყარებული მკაცრი რეჟიმი, რუსი მოხელეებისა და რუსული კანონების დაუნდობლობა გურიის მოსახლეობისადმი, სოციალურ-ეკონომიკური და ეროვნულ-პოლიტიკური პრობლემები. ხალხი თავგანწირვით იბრძოდა შელახული უფლებების აღსადგენად. თუმცა, ეს აჯანყებაც ისევე უშედეგოდ დასრულდა, როგორც წინა აჯანყებები.

დასკვნები

1. XIX ს.-ის დასაწყისში, 1802 წლიდანვე, როგორც კი რუსულმა მმართველობამ თავისი უაღესად დესპოტური სახე გამოაჩინა, ქართველობა რუსეთის წინააღმდეგ უთანასწორო ომში ჩაება და ამით სცადა იმ დიპლომატიური მარცხის გამოსწორება, რაც რუსული ორიენტაციის ქართველ პოლიტიკოსებს დაემართათ; 2. სუვერენული უფლების აღსადგენ ამ დიდ ომში ჩაბმული იყო ქართველი ერის სხვადასხვა სოციალური კლასი და ფენა, კლასობრივი საფუძვლების ძიება ამ ომში გაუმართლებელია, რადგან ეს მხოლოდ მაპროვოცირებელი მომენტი იყო ომის მასშტაბების გაშლაში და არა უთანასწორო ბრძოლაში ჩაბმული ხალხისათვის ერთადერთი მიზეზი; 3. 1802 წლის ქელმენჯურის (კახეთის) ამბოხებამ ომის ფორმა შეიძინა.. იგი იყო დიდი წინააღმდეგობრივი მოძრაობა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში. მან ფაქტოვრივად სათავე დაუდო XIX ს.-ის I ნახევარში საქართველოში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას. 4. 1804 წლის ქართველ მთიელთა აჯანყება იყო საყოველთაო-სახალხო დიდი ომის გამირული ნაწილი, რომელიც

ქართველმა ხალხმა რუსთა წინააღმდეგ გააჩაღა XIX საუკუნის I ნახევარში. მან უჩვენა ქართველი ერის თავგანწირვისა და დაუმორჩილებლობის, მონობასთან შეურიგებლობის საუკეთესო მაგალითი. 5. იმერეთის 1810 წლის აჯანყება პირველ რიგში იყო საყოველთაო-სახალხო და განმათავისუფლებელი ხასიათის, რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის აღშფოთებული ხალხის გაბედული ბრძოლა სამართლიანობის აღსადგენად, ქვეყნის დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად. 6. კახეთის 1812-1813 წლების აჯანყებამ (ეს იყო ნამდვილი ორწლიანი ომი დამპყრობლების წინააღმდეგ) ნათელყო ქართველი ხალხის უდიდესი სწრაფვა ეროვნული ინტერესების დასაცავად. 7. იმერეთის 1819-1820 წლის აჯანყებით, ქართველმა ხალხმა რუს დამპყრობლებს კიდევ ერთხელ დაანახა, რომ ეროვნულ ჩაგვრას ვერასოდეს შეურიგდებოდა, რომ საქართველოში არ გამოილეოდნენ სამშობლოდან თავდადებული ადამიანები. 8. 1832 წლის პოლიტიკურმა მოძრაობამ რუსეთის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის ბრძოლის პირველი ორგანიზებული ფორმა მიიღო. იგი იყო პოლიტიკური, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი, საერთო-სახალხო და არა „თავადაზნაურულ-არისტოკრატიული“ გამოსვლა. 9. 1841 წლის გურიის აჯანყება შეურაცხყოფილი და ყოველმხრივ შევიწროებული ხალხის ბოლო გაბრძოლება იყო. მან აჩვენა, რა შეუძლია ამაყ და ღირსების მატარებელ ადამიანებს, როცა მათ ამ ღირსებას და სიამაყეს ულახავენ. 10. XIX საუკუნის I ნახევარის აჯანყებები (1801, 1804, 1810, 1812-1813, 1819-1820, 1832, 1841) ქართველი ხალხის მიერ რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ წარმოებული ხანგრძლივი ომის კულმინაციურ გამოვლინებებს წარმოადგენდა. აჯანყებებს შორის პერიოდში კი მუდმივად არსებობდა ქართველი ხალხის ანტირუსული განწყობა, რომელიც სხვადასხვანაირად ვლინდებოდა და ამდენად, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლა რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ აღნიშნულ პერიოდში არ შენელებულა.

**სადისერტაციო ნაშრომის შინაარსი ასახულია ავტორის
შემდეგ პუბლიკაციებში:**

1. ბატონიშვილთა და თავადაზნაურთა პირველის ანტირუსული გამოსვლა, (პროფესორ თეიმურაზ ვახტანგიშვილთან ერთად), საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „კულტურათაშორისი დიალოგები“, თელავი, ი. გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, შრომები III, 2015, გვ. 194-200.
2. Заговор Кельменчури, International Conference Ganja State University, Actual Problems of the History Caucasus, Volume 2, Ganja, 2015, стр.367-370.
3. ინგლისელი მეცნიერის - დევიდ ლენგის თვალსაზრისი რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობაზე, თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სამეცნიერო კრებული - ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, თბილისი, 2017, 2 (22), გვ.210-217.
4. 1804 წლის მთიულეთის აჯანყების ჩახშობა და მისი შედეგები, სსიპ იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული, თელავი, 2017, #1 (ISSN 1512-0600).

LEPL Iakob Gogebashvili Telavi State University
with the right of manuscript

Eka Kobiashvili

**The National-liberation Movement in Georgia in
the First Half of XIX Century**

Specialty: History

**In order to gain the academic degree of Doctor of
History (1004) of the presented dissertation**

Abstract

**Telavi
2018**

The work is performed in LEPL Iakob Gogebashvili
Telavi State University, Faculty of Humanities,
Department of History

Supervisors: **Teimuraz Vakhtangishvili**
Doctor of Historical Sciences, Professor.
Malkhaz Tsirekidze
Doctor of History, Associated Professor.

Reviewers: **Dodo Tchumburidze**
Doctor of Historical Sciences, Professor
Levan Jikia
Doctor of History

The defense of dissertation will take place on “-----“ -----, 2017
at ----- o'clock, at the Dissertation Board Meeting, Faculty of
Humanities, LEPL Iakob Gogebashvili Telavi State University.
Building----- Audience-----

Address: N1, Kartuli Universiteti Street, Telavi, 2200, Georgia
Tel: +995 350 27 24 01

The dissertation is accessible at the library and on the website of Telavi
State University: <http://tesau.edu.ge>

Scientific Secretary of the Dissertation Board,

Doctor of Philology, Professor:

Nino Kochloshvili

General Description of the Dissertation Work

Urgency of the Study Issue: The study of Georgian nation's liberation struggle against the Russian governance taken place in XIX-XX centuries is the most important issue of Georgian historiography. This issue was studied yet by the historians of Tsarist Russia, and the interest to this issue was not lost either in the Soviet or the post-Soviet period. Despite the existence of various historical and source-study literature, unfortunately, this issue has not been studied completely. Russian historians and Georgian authors were focused on social problems, and they considered that the aggravation of social conditions, or the negligent conduct of Russian officials was the main reason of anti-Russian protest actions, and the main point - the national issue was left behind. The opinions and assessment of the events made by a number of scientists could not go farther than ideological clichés and in the post-soviet times and very often consideration of the older views is continued mechanically. To this, the definitions of some events are made by different authors differently and this causes the growth of interest to view the study period in a new way.

The Main Goal of the Work. The main goal of our scientific work is to study the national-liberation movement going on in the first half of the 19th century based on processing and comparison of primary sources, historical records and scientific literature, to reveal its peculiarities, to identify the reasons, goals and consequences of these events, and finally to evaluate their role and place in restoring Georgian statehood and in the entire process of historical development.

Chronological Framework. The chronological framework of the events to be studied covers just that significant period (1802-1841), when the national-liberation movement was widely spread throughout Georgia; it became a Caucasian-wide anti-Russian protest action and covered different social, ethnic and confessional masses of population. This was a significant period in the history of Russian Empire's Caucasian policy and Georgian people showed great resistance to the neighboring country, having appeared as the rescuer and supporter of Georgians; however, the country wasn't able to reach the goal and save itself from the colonial yoke.

Scientific Novelty. In scientific literature for the first time were introduced new sources, historical documents, materials of Georgian and foreign periodical press, studies of foreign authors; the works of

Russian military historians were translated for the first time and became the basis for new conceptual conclusions. All protest actions of Georgian people taken as a single process is deemed to be a multi-year war against Russia. For the first time in Georgian historiography new definitions and different evaluations of the developments are introduced. All the uprisings taken place between 1802 and 1841 are similar to each other with one main feature. This is: 1. Involvement of broad masses of people in them (social groups with different ethnic and religious characters); 2. Wide localization of uprisings: they used to start at one location but covered nation-wide Georgian and Caucasian area; 3. The goal of all of them was restoring the lost statehood and during all rebellions the candidate of future monarch was nominated; 4. All the rebellions were actual wars, public-patriotic type of unequal struggle of less organized and armed forces against the organized military units of Russia that is shown well with the details of these uprisings described by Russian military authors. 5. During all the rebellions the international situation was foreseen, the rebellion leaders were linked with the external forces in order to get support in the struggle for restoring the statehood. Thus, we evaluate this process as a multi-year war between Russia and Georgia, particularly, the developments of 1802-1832.

Methodology of the Study. In the work was used the pragmatic methodology of determining mutual-conditioning and interrelations of the events taken place in certain historical period, as well as, the universal methods of historical-comparative, scientific analysis and synthesis. The ideological-methodological basis of the work is studying, understanding of the most difficult historical events of the 19th century and modern governmental approach to the facts and processes, which completely guarantees the revision of assessments of the prevailing ideology of the past century, critical analysis and thinking of historical values in a new way.

Theoretical Value of the Work. The work will have certain theoretical value. Identification and analysis of new documents and the previously uncovered facts will increase the theoretical significance of the work and it will fill the history of this period created by Georgian historiography till present.

The Practical Value of the Thesis. Factual materials approved and analyzed in the paper, as well as, conclusions obtained from the re-

search, will be the novelty in Georgian historiography and it will serve both the expert-researchers and the teachers, and all the interested people of the society to assess the past events with objective criteria to use it as historical experience of evaluation while assessing current developments. The thesis study will be reflected in the works dedicated to the problems of Georgia's political history in the 19th century, in the textbooks of Georgian history, in lectures and seminars.

Structure of the Work. The thesis consists of 180 computer-printed pages. It contains introduction, 7 chapters, 15 paragraphs and the key findings. The list of certified sources and literature is attached to the work.

Approbation of the Work. Results, conclusions, concepts and recommendations of the study and analysis of the main issues envisaged for the thesis were regularly discussed at scientific conferences, sessions, international symposia, republican conferences, and at the sessions of the History Department.

The results of the study were mainly discussed at Telavi State University at joint theoretical conferences and scientific sessions of professors and teachers, and doctoral and post-graduate students. The contents of the reports were published as articles in separate works. A significant part of the thesis is published as 4 scientific articles in the peer-reviewing and referencing publications. The main part of the work was presented at the joint session of the History Department of Telavi State University.

The Basic Contents of the Work. In the introduction of the thesis the relevance of the research issue is substantiated, the goal of the research and the chronological framework are determined, as a result of the research the scientific novelty is outlined, the used source-study and historiography materials are discussed, and the current situation in the study of the problem is shown.

Chapter I. 1802 Anti-Russian Controversial Movement in Georgia: Uprising for Withdrawal of Russian Troops and Reestablishment of Georgian Government

The claim of Russian Emperors and ideologists that Georgia has voluntarily joined with the Empire and people felt more secure and calm was not true; it was proved with the anti-regime uprisings which started immediately after entering Russia into Georgia. More than 60 princes and noblemen gathered in the village of Kelmenchuri and sent a letter of

protest to the Emperor. They even managed to get the support of some part of peasants. The essence of the protest was that the rights of the local population were violated every day. To their mind, one of the ways to improve the situation was to follow and restore the Treaty of 1783. Among the organizers of the protest movement were Princes Vakhtang and Teimuraz. They drew up a petition and handed it over to the Russian military authorities, and requested to send the petition to the Emperor, which proved that the event had nothing to do with the Plot; it was an open act and its participants were very careful with Plot, as the controversy against the colonial regime established with weapon required certain caution. It was called Plot only with one purpose: the princes and the representatives of the royal family would be blamed in everything and with this action would be outline the narrow political nature and interests of the movement. The same chapter refers to the works of Russian authors - Dubrovin and Sokolov. While these historians assess the events tendentiously, keeping the interests of their own country and government, but from their writings show some objective analysis of these revolts, specifically: what were the causes of dissatisfaction of nobles and peasants; Impossibility of defense from permanent attacks of Lezgians by Russia; Signs of the Western Georgia's involvement into revolts and its spreading to Caucasian mountain-dwellers; Most importantly, they are not able to avoid participation of various social strata. Despite the defeat, Kelmenchuri revolt of 1802 was a large contradictory movement that led to national-liberation movement of Georgian people in the early 19th century.

Chapter II. 1804 Anti-Russian Rebellion in Mtiuleti (in the Mountainous Region of Georgia)

§ 1. Historiography, Reasons and Nature of the Rebellion

This paragraph of the work refers to the existing sources and scientific literature regarding the problem, the reasons of the rebellion and its nature, and here is retold that over 4,000 people were involved in the rebellion in 1804. This action is the second stage of the Great War of the population of Georgia conquered by Russia along with other peoples of the Caucasus, against the Empire. The war was the hardest for the conquered people and the rebellion commanders hoped to win it only with the tactical considerations that the Russian troops

were in permanent wars in the Caucasus and if they blocked the road to the region, they would lose the source of getting additional forces and then it wouldn't be impossible for them to defeat Russian troops. First and foremost, the reason and the purpose of the revolt was political, which was accompanied by socio-economic problems, but the rebels had considered these problems as a result of the introduced Russian regulations. Its aim was to restore the Independent Georgian Government, and relations with Russia should be based on the Treaty of 1783. At the same time, the definition "Mtiuleti Rebellion" is not correct, as the localization of the event was wider.

§ 2. First Stage of the Rebellion

Annexation of the Eastern Georgia has been followed by Tsarist Colonial Policy expressed by anti-human and illegal activities of Russian officials and these caused the feeling of great protest within the people, the reforms of Tsitsianov who was sent to govern the Caucasus couldn't calm people; neither did the authorities change in favor of Georgian people's interests. Russia had great hope that he would occupy the whole Caucasus and due to this reason he was granted unlimited freedom in action. Tsitsianov adopted the right policy towards Georgian princes and noblemen, and the nobility was granted all the rights and advantages of "the noblemen supporting the Russian throne". The privileges granted to the nobility emboldened them and strengthened the levers of social oppression. To this was added the self-willed attitude of Russian officials. The unbearable conditions brought people to uprising. Russian historians mostly talk about the inadequacy of the officials and the excessive exploitation. The main reason for the uprising became recruiting mountaineers into the army, reported to Tsitsianov by Tornike Eristavi, marshal of Ananuri Mazra (County).

The documents show that the embittered people were ready to die together with their own families but not to obey the oppressors, and fought fiercely against them.

§ 3. The Process of the Uprising and the First Battles of the Rebels. (June-July, 1804)

Historical sources give names of 8 commander of the uprising: Levan Nazghaidze, Archpriest Shio Burduli, Mtiuleti Elder Samukha Amiridze,

the Elders of: Khevi - Tatara Chkareuli, Gudamakari - Papuna Chebolauri, Mtiuleti - Ninia and Omana Bedoidze and Ninia Bedianidze. These eight people have come out of low layers of population that allows the researchers to conclude that the uprising was not organized by the noble-aristocratic circles and the accomplishment of their goals, as it had national nature and represented the cherished goal of Georgian people - served to reestablishment of the lost statehood.

There were three groupings of rebellion: 1. Khevi grouping, which blocked the entrance to Dariali and thus allowed the other two groups to act freely; 2. Lomisi grouping, blocking important communication roads between Aragvi and Ksani Gorges; 3. Tsikhisdziri grouping, which was getting ready for an attack at Ananuri.

On August 20, the rebels attacked Dusheti and burnt the local treasury barracks. Yulon was arrested, but Farnaoz took up the rebellion. Before this time many princes and clergymen moved to the Russian side, but after his appearance they again took the side of the rebels. Being concerned the Emperor sent General Nesvetaev from the North Caucasus with 3000 soldiers and 30 cannons, and gave an order to Chief Lieutenant-General Glazenap "to establish an immediate communication with Georgia and send there the artillery squad, dragoon regiment, Cossacks and recruits immediately." From the south, Pavle Tsitsianov attacked Aragvi Gorge. The rebels were not able to resist the attack of Russian artillery and regular army.

§ 4. Putting Down the Uprising and Its Consequences

In this section of the work are analyzed the combat actions of October-December 1804. The conclusions on the uprising are as follows: 1. The Rebellion of 1804 ("revolution", "riot" as Russian officials called it) was a heroic part of the National Great War that Georgian people levied against Russia in 1802-1841; 2. The battles of 1804 were not "Peasant Rebellion", as it was defined in the Soviet historiography; it was the protest action of all classes, social groups and nationalities against Russia's invading-colonial oppression, the movement for re-establishing Georgian statehood; 3. Although the representatives of royal court, the members of the royal family took an active part in these actions, their role was not the defining factor, as the main leaders of the battles were those ones come from the

depths of people; 4. The 1804 anti-Russian action was large-scale; like during the revolt of 1802, this action also included local battles, as well as it had broader, countrywide and common Caucasian character, reasons and goals. 5. Despite the selflessness of the rebels, there were many details preventing to their winning: first of all their disorganization, lack of food and weapons, the best armed and systemized forces of the enemy, collaborationism and betrayal of compatriots, etc. 6. Despite the final defeat, anti-Russian battles of Georgian mountaineers in 1804 were one of the important steps of Georgian people's national-liberation struggle, the best example of selflessness and disobedience, implacability to slavery, and moral lessons for Georgian patriots of future generations.

Chapter III. 1810 National Revolt of Imereti against Russia

According to the numerous sources and historiographical materials, referring to Russia's imperial-conquering policy against Imereti Kingdom, in the work was made the following conclusion: 1. The 1810 revolt of Imereti was, first of all, national and had liberating nature, it was not only the action of people who were faithful to King of Imereti, but it was the courageous struggle of the people revolted by conquering policy of Russia fighting for restoring the justice and maintaining the country's independence; 2. Supporting the king meant supporting the Georgian statehood, which puts under doubt the assessment of this phenomenon by Russian and Georgian Soviet historiography, in particular, considering it as the battle for King Solomon's throne and not as the part of the Great War that Georgian people levied in 1802-1841; 3. King Solomon tried to use foreign forces (Turks, Lekis, and had an attempt of using French forces but in vain) to set the country free, but as he wrote in his original appeal to the population, he did not want foreign troops to enter into Imereti. Generally, as he had chosen this way because of appearing in the deadlock, it doesn't mean that it was a treachery or weakness from his side, as it is evaluated by some researchers: historically, there are many examples when for rescuing their own states and coming out of the country's interests, the kings used foreign (including hostile countries) forces, and the historians of these countries did not consider that such behavior of the kings was the manifestation of weakness and

treachery; 4. The King of Imereti continued the war started by his grandfather's - Erekle's successors against Russia, which violated the Treaty of 1783 and abolished Georgian State, having a millennial history; 5. Despite the fact that one corner of small Georgia could not endure the struggle with the empire and that this war was doomed in advance to be defeated, the people were not afraid, they were boldly involved into the unequal war and many people sacrificed their lives for the better future of the country. 6. The difficult international and domestic conditions helped Russia to win: the neighboring Turkey and Persia which were involved in eastern wars (they had less time to help Georgia), Napoleon's preparation to fight against Russia, feudal separatist tendencies and disintegration within the country.

Chapter IV. 1812-1813 Anti-Russian Rebellion in Kakheti

§1. Historiography, Reasons, Goals and

Nature of the Rebellion

The valuable documentary materials about Kakheti Rebellion are offered in IV and V volumes of the Archeographic Commission of the Caucasus, the work of Russian military historian Potto – “Establishing Russians’ Ownership in the Caucasus”. Potto's work - "The History of the Nizhegorod Dragoon Regiment within Georgia (1809-1812)" illustrates well the ruthless struggle that Russians have set in Georgia, namely against the population of Kakheti and Mountainous Kakheti. The works of: David Batonishvili, Alexandre Chavchavadze, Alexandre Proneli, A. Kikvidze, N. Berdzenishvili, O. Markova, Chudinov, Sh. Khantadze, N. Javakhishvili and others give information about Kakheti Rebellion. The rebellion had many reasons: socio-economic, political, the desire to restore the infringed national pride, etc. Leaders of the rebellion tried to give the movement started in Kakheti the nationwide and Caucasian scale.

§ 2.Start and Progress of Kakhetian Rebellion

In 1812 the first anti-Russian units were formed in Tianeti and Akhmeta. On February 2, all kinds of communications between Telavi and Signaghi were ceased. On the same day, rebels led by Simon Beburishvili and Ivane Makashvili took control of Telavi. The Russian garrison, headed by Commandant Shmatov, could hardly be fortified at

Telavi Fortress, and the troops sent by General Portniagin to Telavi couldn't do anything to the city. Almost half of these detachments were killed in the fight against the rebels.

On February 5-7, rebels captured Signaghi, besieged Kodalo Fortress, and defeated the Kabardo Regiment located in Bodbe-bisvevi. The people's army destroyed Russian military units in Anaga, Kakabeti and Manavi; In fact, after these battles no Russian troops were left in Kakheti.

The fire of uprising broke out in Khevi, Dusheti and Pasaunuri, and the rebels blocked the Georgian Military Highway.

The rebels first of all took Dusheti and Ananuri (February 9, 1812). All layers of the population were involved in the uprising, among them Prince Otar Kobulashvili was the most active person. By his initiative, the rebels invited from Kartli Prince Grigol Ioane (Batonishvili), and declared him as the king. As Niko Javakhishvili notes, in Kakhetian churches "Grigol was referred to as the legal king."

Paulucci was able to concentrate Russian military forces; as well as, part of Georgian princes also supported him. One of the decisive battles took place near village Chumlaki on March 1-2, 1812. Georgians fought selflessly in this battle but lost the battle and Grigol Batonishvili was captured. The first stage of the rebellion ended. Paulucci severely punished part of the rebels who were captured by Russians; but at the same time he addressed the Emperor to take into consideration the demands of the population... In reality, the government has made minor changes. Instead of the 'captain-ispravniks' (*heads of the district police*), it reestablished 'Samouravo' (manager's office), and the courts were granted the right to run their work using the old Georgian law. The authorities were convinced that the population was "calmed", but in reality it was not true.

The New Chief General-Lieutenant Nikoloz Tevdore Rtischev arrived in Tbilisi in April 1812. The situation again became tense in Georgia, when in June, 1812, Napoleon I broke into Russian boundaries. In September, 1812, Alexandre Batonishvili returned from Persia and urged the population of Kakheti and Mountainous regions of Eastern Georgia to drive the Russians out of Georgia completely. The population of Eastern Georgia (Kakheti, Pshavi, Khevsureti, Aragvi and Dariali Gorges, and a small part of Kartli) quickly responded to his appeal. Additional army also arrived from Dagestan.

The regular army started from the North Caucasus managed to open the blocked Georgian Military Highway and threatened the rebels from the north. Alexandre Batonishvili was obliged to leave the partisan battles and start the critical struggle. On October 10, the drastic battle between the supporters of Alexandre Batonishvili and the Russian army took place near village Shilda. The tense fighting lasted seven hours and the Russian army headed by Dimitri Orbeliani defeated the rebels. Dimitri Orbeliani, having won the battle against Georgians ruined Shilda and Sabue, considering them to be the villages supporting the "enemy". In the same period, Russians defeated Persians who intended to invade Tbilisi: the attacks took place near village Chalaubani (November 1, 1812) and Manavi (November 26). In these battles Dagestanians also helped Alexandre (5000 men). Alexandre, retreated from Shilda, moved to village Sabue. According to the Caucasian Acts and Captain Anosov's words, village Shilda was completely destroyed (burnt) by the Russian Army. Pasanauri, Kaishauri and Dusheti roads were controlled by Major Nicholski and Colonel Pechorski.

§ 3. Battle in Khevsureti

Alexandre Batonishvili managed to escape and was fortified in Shatili. In June, Russians were able to take Shatili, although they used artillery and killed 700 Khevsurs and destroyed 20 villages in Khevsureti. The battles in Khevsureti are highlighted in details in Potto's Nizhegorod Regiment History, which is fully reviewed in this paragraph of the thesis.

§ 4. Reasons of Defeating Kakheti Rebellion and the Consequences

Kakheti rebellion was defeated like the previous anti-Russian uprisings. The rebellion had its leaders and they were not involved in the battle with "feudal interests", but, primarily, by the national ones. The conqueror itself was a military feudal Empire, and it was obvious, people preferred obeying their own king rather than being in slavery and obedience to the Empire, as their king would better understand and protect their national traditions and spirituality. It was just due to this reason that the participants of the rebellion have chosen Grigol Batonishvili, Erekle's successor, as their King. The rea-

sons of the defeat of the uprising were: lack of common plan of rebellion, collaborationism and national nihilism, spontaneous actions of the Georgian forces against the Russian regular army, genuine and ruthless, unequal war against Georgian patriots, which is well illustrated in the description of the war in Russian military literature.

The Imperial Court punished Kakhetian rebels in an exemplary way. Their estates were transferred either to the treasury, or given to the unfaithful Georgians. Nevertheless, the Kakheti Rebellion showed the great desire and selflessness of Georgian people to protect national interests. It became an example of disobedience to imperial forces and selfless struggle for Georgia's future generations.

Chapter V. 1819-1820 Rebellion in Western Georgia

In Georgian historiography 1819-1820 revolt is sometimes referred to as "Imereti Revolt", and sometimes called "Church Turmoil". Just as previous anti-Russian actions, it was a part of the multi-year war against the expansionist policy of Russian Empire for restoring Georgia's independent state. The greatest grief for the Georgian Orthodox Church was taking away the autocephaly in 1811. In fact Russia appointed on the position of the first Exarch a Georgian person, but later Exarch Varlam Eristavi (in 1818) was called up by the authorities to Russia and he was replaced by Bishop Teofilakt Rusanow from Ryazan.

Exarch Teofilakt Rusanow vigorously began to transform Georgian Church into Russian one. According to the plan drawn up by him and approved by the Holy Synod, it was decided to unify the Episcopacies, to reduce number of churches, to take away the church estates and transfer them to the treasury, to increase the peasants' church taxes and others.

Teofilakt left only three of the 12 Eparchies of Imereti: Imereti, Guria and Samegrelo. The priesthood, as well as, the representatives of secular rank of Western Georgia actively opposed the new church policy.

The dissatisfaction started from Imereti became a national revolt. The leadership of the rebellion took all the measures to expand it. Besides Samegrelo and Guria the people were also sent to Kartli and Kakheti. They tried to establish connections with Dagestan and Iran and Ottoman Empire. They named Ivane Abashidze, the grandson of Solomon I, as the candidate of king. Now Russian military machine

has started attack. First of all, it was decided to arrest Ivan Abashidze and two bishops: Dositheos Kutateli (in fact, performing the duty of Abkhazia-and-Imereti Catholicos and Maxime Genateli).

In this chapter, in details is described the inhuman actions of Governor Ermolov, the Deputy Governor Veliaminov, Governor of Imereti Puzirevsky, and other Russian military men, the brave resistance of the rebels of Guria, Samegrelo and Racha, the fact of drawing up the first Charter of Georgian National-Liberation Movement and other details.

The rebellion of the population of Western Georgia, called by Russian officials as “Church Riot”, was actually a heroic page in Georgian people’s national-liberation struggle.

Chapter VI. 1832 Political Developments and Georgian Society

§ 1. Historiography of the Issue Study

This paragraph gives a review of the rich historiographical and source-study materials, which describes and analyzes the events of 1832.

§ 2. Georgian Society in the Late 20ies of XIX Century and Early XX Century

Georgian society was dualized in the 30ies of the 19th century. The debate was going on whether Georgia could maintain statehood or not independently apart from Russia. Dimitri Shvelidze believes that the young Georgian princes living in Georgia were faithful to the Empire until the princes exiled in Russia awakened and charged them with national thinking. These princes have undoubtedly had great influence on Solomon Dodashvili, who was distinguished by his talents and education among Georgian youth of that time with who he had close contacts while studying in St. Petersburg. Dodashvili was not the so called “dualized” person. He expressed his firm position of the national issue in Manifesto and in the poem published in the literary supplement of the “Tiflisis Ut-skebani”, issued under his editorship. This paragraph includes questions: whether the essence of the political movement and the possible consequences were firmly thought out or not; what was this movement: political romanticism or the desire of the society bearing the national aspiration to start a fierce battle? Why did not the well-known leaders know about existence of the secret police that the Empire founded in Tbilisi in June

1831 and which was spying on all groups and individuals who expressed anti-Russian views; Whether the initiators of the movement were aware of the real program of Dekabrists regarding Caucasian nations or not; Whether the conspiracy among the members of the so called "Plot" was protected or not, while about 700 people participated in it. The questions are answered accordingly and the conclusion is made that this movement, like the 1802 and 1804 revolts, doesn't have the appropriate definition. In this case, we support Dimitri Shvelidze's point of view that in 1832 there was not the Plot but a Political-Conspiratorial Movement. Moreover, it was an attempt to continue the multi-year war, which Georgian people set against Russia in 1802.

§ 3. Establishing Secret Organizations in Georgia and their Ideological Programs

In 1825, Dimitri Batonishvili gathered Georgian thinkers living in St. Petersburg by that time and established the first secret circle. In 1826, Okropir Batonishvili formed similar circle in Moscow. In the following years, many of them arrived in Tbilisi and continued their secret activities here. Apparently, the so called Dekabrists' movement in St. Petersburg in 1825 became incentive for the plot members. The Plotters have established certain relationship with foreign consulates in Tbilisi, for example, with consulates of France and Ottoman. They also tried to contact Alexandre Batonishvili in Persia. The purpose of the Plotters was to separate Georgia from Russia and exist independently. As for what kind of state the Plotters planned to form, only some assumptions can be made. It is obvious that the Plotters were mainly concerned about the restoration of the Georgian monarchy. A small part of them thought to create a limited monarchy. They have drafted the following plan of governing Georgia: two government chambers ("Boards") should be created. One Chamber would consist of: 1) the King (namely, Alexandre Batonishvili) and the Ministers: 2) Military, 3) Justice, 4) Finance, 5) Internal Affairs and Education, 6) Foreign Affairs. Another Chamber would consist of the deputies from all Mazras (*counties*) who would be in charge of running court cases (complaints).

As for the fact that part of the Plotters (for instance, Okropir Batonishvili and, presumably, Solomon Dodashvili) considered Repub-

lic as Georgia's future governance form, there is only indirect proof regarding this issue. The Plotters had several ideological commanders. Solomon Dodashvili made a manifesto-proclamation to Georgian population, and Philadelphos Kiknadze - the secret organization's charter, the so called "Sound Act".

§ 4. Political-Ideological Basics of the Men of the 32-s and Magazine - Literary Supplement of "Tfilisis Utskebatani"

The idea that the men of the 32-s weren't going to leave the action within the narrow secret-conspiratorial frame may be seen very well from the fact that for the purpose of organizing people and their mass involvement in the movement they founded the magazine – Literary Supplement of "Tfilisis Utskebatani". The leaders of the movement launched their activities on two fronts: one of them was a secret organization, where only the representatives of the trusted brotherhood were accepted and the other one was the front where they tried to involve the broader society into political events, to deepen their ideological awareness and patriotism, and to advocate the whole community.

§ 5. The Results of the 1832 Political Movement and its Historical Value

1. This movement was the first organized form of Georgian people's struggle against Russia: its leaders tried with the help of secret organizations and national-ideological propaganda, in contrast to the previous spontaneous uprisings, to give a new form to their struggle and thus gain more chance to win. 2. The movement was political, national-liberating, nationwide and not "noblemen-aristocratic" one, as they often value it. Although its organizers were mainly representatives of the aristocracy, but its main leaders (S. Dodashvili, P. Kiknadze) were not from the highest social layer, and the aristocracy perceived their leadership quite naturally; 3. The political events of 1832 are defined as the "Plot of Noblemen" in Georgian and Russian historiography, which is not correct: this is a part of Georgian nation's liberation struggle, the final stage of the multi-year war between Russia and Georgia when the leaders of the movement used many new methods, among them: establishment of secret organizations, propaganda of national ideas through press and agitation and others; 4. The 1832 political movement may be called

as: Conspiratorial Movement (Dimitri Shvelidze), National-liberation Political Movement, Anti-Russian Movement in Georgia as part of Georgia-Russia War; The Act of 1832 exposed the courage and self-sacrifice of Georgian people for protection of their own homeland (entering into the war doomed to be defeated, readiness for unequal combat), as well as, collaborationism, the syndrome of lying and betrayal, which was revealed well in the testimonies of the questioned people, the low level of national awareness that later Georgian men of the sixties tried to improve; 6. Intelligentsia, which was involved in the 1832 conspiratorial movement was mostly dualized, diffident, nationally unstable, but its leaders, especially Solomon Dodashvili, were not dualized; Dodashvili was ready to do everything he could do for Georgian statehood and even if it was needed, to sacrifice himself to the country without hesitation. 7. The type of the restored Georgian state planned by the Plotters - the Constitutional (Parliamentary) Monarchy and the Republic - both at that time were the progressive form of state and demonstrates the educated and progressive national thinking of Georgian figures. 8. The reason of failure of the movement was primarily the power of Russian Empire, less unity of Georgian people and lack of readiness to fight against the enemy with the united front, the duality and indifferentism of the society, lack of stable and faithful people compared to the number of traitors; 9. Actually, the 1832 events played great role in the history of Georgian national-liberation struggle.

Chapter VII. 1841 Guria Rebellion

§ 1. Abolition of Guria Principality and Political Situation in Guria in the First Quarter of the XIX Century.

In this part of the paper is shown what kind of political intrigues and escalation of internal confrontation was used by Russian military circles to abolish Gurian Principality. In Guria the population was also split into two parts: Russia's supporters and opponents. The civil confrontation among them, like in all small state units of Georgia (royal-principalities) occupied by Russia, caused irreparable damage to the unity of Georgian society, national interests. Many people left their homeland forever, and a number of people became the victims of repressions.

§ 2. The Reasons of Guria Rebellion, the Progress and the Consequences

The main reason for the revolt was the strict regime established after the abolition of the principality, the ruthlessness of Russian officials and law towards Gurian population, and social-economic and national-political problems. People fought self-sacrificed to restore their breached rights. However, this revolt like the previous ones ended without any result.

General Conclusions

1. From the beginning of XIX century, since 1802, as soon as Russian governance showed its most despotic face, Georgians were involved in the unequal war against Russia and thus tried to correct that diplomatic failure experienced by Georgian politicians with Russian orientation; 2. Different social classes and layers of Georgian nation were involved in this Great War to restore the sovereign rights, searching class grounds in this war is unjustified as this was only a provoking moment in the expansion of the war scales and not the only reason for the people involved in the unequal war. 3. The first revolt, known as Klemenchuri, shaped as a war in 1802, was a big contradictory movement; s famous paper of Georgian's struggling for independence. It actually laid the foundation of the national liberation movement in Georgia in the first half of the 19th century. 4. The revolt of Georgian mountain-dwellers in 1804 was a heroic part of the universal-public war waged by Georgian people against Russians in the early 19th. It showed the best example of self-sacrifice, disobedience and an act of rebellion against the slavery. It became a moral lesson for the next generation of Georgian people. 5. Imereti's revolt of 1810 primarily was an universal-public act, courageous fight of outraged people against aggressive policy of Russia, intended for the liberation, restoration of justice and maintaining independence of the Country. 6. All single revolts against Russia of the first half of the 19th century were the expression of common spirit of Georgian people and not a local movement. It was well demonstrated by Kakhetian revolt of 1812-1813. This two-year war was an example of the nation's self-sacrificing struggle against invaders. The revolt showed the greatest desire of Georgians to protect national inter-

ests. 7. By Imeretian revolt of 1819-1820, Georgian people once more demonstrated rebellion against national oppression and proved the existence of people devoted to their homeland. 8. Political movement against Russia in 1832 took the organized form of fight of Georgians against Russia for the first time. It was a political, national-liberating, universal-public act - not a “noble-aristocratic”, as it was often considered. It demonstrated the courage and self-sacrifice of Georgian people to protect their homeland. 9. Guria revolt of 1841 was the last struggle of insulted and oppressed people. It showed what proud and self-respected people are able to do when their dignity and pride are humiliated. 10. Revolts of the first half of the 19th century represented culminating manifestations of the long war of Georgian people against Russian Empire. Within periods between revolts, there was a constant anti-Russian sentiment demonstrating variously and thus the national-liberation struggle against Russian colonialism did not show down within the time.

**The Contents of the dissertation work is reflected in
the following publications:**

1. The first Anti-Russian Demonstration in Georgia.(Together with prof. Teimuraz Vakhtangishvili). International Scientific Conference “Intercultural Dialogues”, Telavi state University Scintific Papers III, Telavi, 2015, p.194-200
2. Revolt of Kelmenchri. International Conference ganja State University. Actual Problems of the History Caucasus.Volume 2, Ganja, 2015, p.376-380.
3. British scientist David Lang about occupation of Georgia by Russia, scientific collection of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology under Ivane Javakhishvili Tbilisi State University – Studies in Modern and Contemporary History, Tbilisi, 2017, 2 (22).
4. Putting Down the Uprising of the Rebellion in Mtiuleti in 1804 and Its Consequences. Scientific collection of LEPL Iakob Gogebashvili Telavi State University, Telavi, 2017 (ISSN 1512-1600).

დაიბეჭდა გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის ბაზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge; universal505@ymail.com